

תורת הקורא

הערות ודיוקים, הלכות ומנהגים, פרפראות וחידושים, דיונים ובירורים, הקשורים בקריאת פרשת השבוע והמסתעף

גליון מס' 87

פרשת יתרו

ה"א תשע"ה

גליון זה יו"ל ע"י מערכת טעמי תורה.

תודה לכל העוזרים והמסייעים שגליון זה יראה אור.

© כל הזכויות שמורות, ניתן לצלם ולהדפיס כמות שהוא ללא שינוי.

הערות, הארות, ביקורת, שאלות, רעיונות, וכן תרומות לצורך המשך פיתוח הגליונות, יתקבלו בברכה במערכת. כמו"כ אפשר לשלוח בקשה לקבלת הגליונות במייל. מייל: tameytor@gmail.com פקס: 153775150494

הלכה ומנהג

לפני קריאת עשרת הדברות נוהגים לומר את הפסוק: רָכַב אֶל־לָהִים רַבְמַיִם אֵלֶי שָׁנָן אֶל־דָּנִי כִּם סִינִי בְקֶדֶשׁ (תהילים ס"ח י"ח).^א

נוהגים שלא להפסיק באמצע עשרת הדברות, אלא קוראים את כולם לעולה אחד.^ב

בהרבה קהילות נוהגים שכל העם עומד על רגליו בקריאת עשרת הדברות. ויש המערערים על מנהג זה.^ג

^א כנסת הגדולה (סימן תכ"ח), והביאוהו המגן אברהם (שם סק"ח), והאליה רבה (שם סקי"ג), ובלוח לא"י להגרימ"ט (בחג השבועות).

ובכנה"ג משמע שהש"ץ אומר זאת בקול, ובלוח לא"י כתב שאומר זאת בלחשיה, והגר"ש דבליצקי (זרח השמש עמ' נ"ח) כתב שאומר זאת אחד מהציבור, ובקול דוקא, ונימוקו עמו שטעם האמירה להודיע כוחו וגבורתו ואיך שהיה מאויים מעמד הר סיני שעליו דרשו חז"ל פסוק רָכַב אֶל־לָהִים. אך למעשה נראה שהנוהגים בזה נוהגים לאומרו בלחש.

^ב כתב האבודרהם (סדר הפרשיות וההפטרות, ד"ה אלו הן) וכן כתב בספר המנהיג (סוף הלכות סוכה) שיש סמך למנהגו שלא להפסיק בעשרת הדברות, מדברי הירושלמי (מגילה פ"ג ה"ז) והמסכת סופרים (פי"ב ה"ג), שאיתא שם שעשרת הדברות טעונים ברכה לפנייהם ולאחריהם (והיינו שאף בזמן המשנה שרק העולה הראשון היה מברך ברכה שלפניה והאחרון היה מברך ברכה שלאחריה ושאר העולים לא היו מברכים, העולה לעשרת הדברות כן היה מברך לפניו ולאחריה). וכתבו, שהטעם שטענו ברכה, מפני שאין מפסיקין בהם אלא אחד קורא אותם. וכן כתב באליה רבה (סי' קמ"ג סק"ו) ע"פ מסכת סופרים הנ"ל.

והשערי אפרים (שער ז' סעיף כ"ה) הביא מנהג זה להלכה, והוסיף שאין לשנות אפילו במקום שיש חיובים הרבה.

^ג מנהג זה מוזכר לראשונה ע"י השואל בשו"ת הרמב"ם (סימן רס"ג), והרמב"ם כתב שמנהג זה אינו ראוי, ויש לחוש בזה לתרעומת המינים שאומרים שלעשרת הדברות מעלה יותר משאר התורה (וכדאיתא בברכות י"ב גבי ביטול התקנה לקרא עשרת הדברות בכל יום).

ובשו"ת דבר שמואל (סי' רע"ו) קיים המנהג לעמוד בעשרת הדברות, וחילק בין קביעת עשרת הדברות בתפילה בכל יום שבזה שייך תרעומת המינים, לבין עמידה בשעת קריאתם שאינו אלא דרך הידור.

ובאמת ליעקב (משפט קריאת ס"ת לש"ץ, סעיף ה') כתב שאם כל הציבור עומדים, אין זה ראוי, אך אם רק יחידים עומדים, אין לחשוש בזה לתרעומת המינים.

והחיד"א (טוב עין סי' י"א) כתב כדברי הדבר שמואל, והוסיף שבמקומות שנוהגים לעמוד, חייבים כולם לעמוד, ואין רשאי לישב, שאע"פ שאינו חיוב מן הדין, כיון שנהגו כל העם לעמוד נעשה חיוב על הכל, ואם לא יעמוד נראה כמזלזל, וכן עובר על מה שאמרו חז"ל לא יושב בין העומדים. וכן כתב בשערי אפרים (שער ז' סעיף ל"ז) שיש לעמוד ואין ליחידים מן הציבור לשנות מן המנהג.

ופוסקי זמננו האריכו לדון בזה עוד, ובאגרות משה (או"ח ד' סי' כ"ב) כתב שראוי לעמוד, וכן כתב הגר"ש אויערבאך (הליכות שלמה פרק י"ב הערה ל'), וכן נהג הגרי"י קניבסקי (ארחות רבינו ח"א עמ' ק"ב). אך דעת הגרי"ש אלישיב (הערות למסכת ברכות דף י"ב) שמנהג זה אינו נכון, ואף אם כולם עומדים רשאי לישב משום שעושים שלא כדון, וכן דעת הגר"ע יוסף (שו"ת יחזה דעת חלק א' סי' כ"ט).

ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' קמ"ד) כתב עצה לצאת דעת כולם, שיעמוד קצת קודם קריאת עשרת הדברות, ולא ממש לעשרת הדברות, שלא יהא מוכח שעומד רק לעשרת הדברות, ובוה שרי לכ"ע. והוסיף שראוי לנהוג כן, שמאחר שנתפשט המנהג לעמוד יש לחוש למנהג, ומאידך יש האוסרים לעמוד, ואם נוהג באופן זה יוצא ידי כולם.

יש נוהגים לקרוא עשרת הדברות בטעם התחתון, ויש נוהגים לקרוא בטעם העליון.^א

נוהגים לקרוא את עשרת הדברות בקול רם,^ב ויש המנגנים בסוף כל דיבור בניגון מיוחד.^ג

נוהגים להעלות את הרב לקריאת עשרת הדברות.^ד

❖❖❖

י"ח ד': **פְּרָעָה** - הרי"ש בשווא נח, ויש להזהר שלא להבליע את העי"ן שאחריה ולקרוא פְּרָה". וכן בכל מקום בו מנוקד שווא נח לפני אות גרונית, יש להזהר שלא תבלע האות הגרונית. ולהלן רשימת המילים בפרשה שיש להזהר בהן בזה: **וַיִּשְׁאַלְוּ וַהֲתַרְתָּהּ. אֶתְהֶם. יְרָאִי. וַיִּסְעוּ. לְרֵאוֹת. בִּשְׁעָרֶיהָ. תִּנְאָף. יְרָאֲתוּ. אֶתְהֶן.**

י"ח ג': **גִּרְשָׁם** - הרי"ש בשווא נע.

י"ח ז': **הָאֱלֹהִים** - הטעם מלעיל באל"ף, והה"א שאחריו בחטף סגול,^א ואין לנגן את הטעם בה"א או בלמ"ד.^ב

י"ח ח': **אֶת פְּלִיִּתְהֶלְאָה** - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים אֶת־פֶּלֶתְהֶלְאָה.

^א מנהג אשכנז לקרוא בפרשת יתרו בטעם התחתון, ובשבועות בעליון. ומנהג ספרד לקרוא בציבור בטעם העליון, וביחיד בטעם התחתון. ומנהג ימין לקרוא לעולם בטעם העליון. ויש מבני אשכנז שנוהגים כמנהג ספרד. ועיין בזה בפירוט ובאורך במאמר על טעמי עשרת הדברות פרק ב' ופרק ד', ובהערות שם.

^ב בסדר טרוייש (סימן י' ד"ה לפסח) כתב (לגבי פסוקי וַיִּסַּב וַיִּבֶּא וַיֵּט): וראיתי קורין אותם לכבודם בקול רם בניגון באורך כמו הדברות. ע"כ.

וכן כתב הדיב"ץ (סידור עמודי שמים הגהה לדרך קס"ג, ובדפו"ח הכניסו את ההגהה במקומה בקריאת התורה והלכותיה, בית הספר, בית ט"ו) וז"ל: רק בפסוקי הדברות לפי שנתנו בקול גדול יש להרים קול להעיר לב השומעים שיהיו בעיניהם כאילו עתה שמעו בהר סיני כנתינתם.

וכן בספר מנהגים דק"ק וורמיישא בסדר הפרשיות ובספר דברי קהלת כתבו שקוראים את הדברות בקול רם.

^א בדברי קהלת כתב שמאריכים בנגינה בתיבת "אֱלֹהִים", ובתיבת "לֹא־מֵר" שלפני הדיבור הראשון, וכן בתיבה האחרונה שבכל דיבור. ולכאורה פשוט שמנהג זה הוא רק בקריאה בטעם העליון.

^ב בכנסת הגדולה (או"ח סימן תכ"ח) כתב שהמנהג שחכם הקהל קורא עשרת הדברות, והטעם, שעשרת הדברות שנאמרו מפי הגבורה אין ראוי שיאמר אותם מאן דהו אלא הגדול שבהם. והובאו דבריו במגן אברהם (שם סק"ח), ובעקבותיו בשאר האחרונים. וכן משמע בשו"ת רדב"ז (ח"א סימן ד"ש), והובאו דבריו בפתחי תשובה (יו"ד סי' רמ"ב סק"א).

^ג מחמת קלות האות הגרונית במבטא, כאשר יש לפנייה אות המנוקדת בשווא נח, יש נטיה חזקה להשמיט את האות הגרונית מהמבטא, ולנקד את האות שלפניה בניקוד שלה במקום בשווא נח, כגון מֶלֶךְ בִּמְקוֹם מֶלֶאךָ, שְׁמוֹן בִּמְקוֹם שְׁמֹעוֹן, וַיִּגַּב בִּמְקוֹם וַיִּגְבַּג. וזה מצוי פעמים רבות בכל פרשה, וצריך זהירות רבה מאד על מנת שלא להיכשל בזה.

וכבר הזהיר על זה ביסוד ושורש העבודה (שער שלישי פרק שני), והאריך שם להראות לעין כל את גודל קלקולי התיבות וחסרון האותיות במי שאינו נוהר לקרוא כראוי. וציין לדבריו בבאור הלכה (סימן ס"א, ד"ה ידגיש).

^ד ענין זה מבואר בגליון פרשת וירא הערה ג'.

אֲשֶׁר מִצְאָתָם בְּדֶרֶךְ - יש לנגן את שני המונחים כראוי, ואין להשמיט את המונח הראשון ולהטעים אֲשֶׁר־מִצְאָתָם בְּדֶרֶךְ במקף. וכן הוא להלן כ' כ"א: **אֲשֶׁר אֶזְכִּיר אֶת־שְׁמִי**.

מִצְאָתָם - הטעם מלעיל באל"ף.

י"ח ט': **וְנִסְחָד** - הטעם מלעיל ביו"ד, והדלי"ת בדגש קל".

כְּלִי־הַטּוֹבָה - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים כָּל הַטּוֹבָה.

י"ח י"א: **עֲתָה** - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא אֲתָה באל"ף. וכן הוא להלן.

נְדַעְתִּי - העי"ן בשווא נח, ואין להבליעה ולקרוא נְדַתִּי, או לקרוא נְדַעְתִּי בפתח העי"ן. וכן הוא להלן ט"ז: **וְהוֹדַעְתִּי**.

מִכְלִי־הָאֱלֹהִים - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים מִכָּל הָאֱלֹהִים.

זָדוּ - הטעם מלרע בדלי"ת.

עֲלִיָּהֶם - יש להקפיד על הגייה נכונה של העי"ן, שלא ישמע שקורא אֲלִיָּהֶם באל"ף. וכן הוא להלן.

י"ח י"ג: **מִמַּחֲרָת** - יש אומרים שהמ"ם בקמץ קטן¹, וי"א שהמ"ם בקמץ גדול².

י"ח י"ד: **כְּלִי־אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה לָעֵם** - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים כְּלִי־אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה לָעֵם.

אֲתָה יוֹשֵׁב לְבִדְךָ - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים אֲתָה יוֹשֵׁב לְבִדְךָ.

י"ח ט"ז: **וְשִׁפְטָתִי** - הטי"ת בשווא נח, ולא בשווא נע³, למרות הקושי. ויש להזהר שלא להבליעה בתי"ו שישמע שקורא וְשִׁפְטִי, או שישמע שקרא וְשִׁפְצָתִי. ואם אינו יכול לקרוא בשווא נח בלי להבליע את הטי"ת, עדיף לקרואה בשווא נע מאשר להבליעה.

י"ח י"ז: **אֲשֶׁר אֲתָה עֹשֶׂה** - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להחליף בין המרכא והטפחא ולהטעים אֲשֶׁר אֲתָה עֹשֶׂה.

י"ח כ': **גִּלְכּוֹ** - הטעם מלעיל ביו"ד⁴. והלמ"ד בשווא נע⁵.

י"ח כ"א: **שְׁנָאִי** - הטעם מלעיל בשי"ן⁶. והנו"ן בשווא נע⁷.

י"ח כ"ג: **וְנִכְלַת** - הטעם מלרע בתי"ו.

¹ ענין זה מבואר בגליון פרשת שמות הערה ל'.

² ואע"פ שדגש קל בא רק בראש תיבה או אחר שווא נח, כיון שמשפט תיבת נִיחָד היה להנקד וְנִחָד בשני שוואים נחים בסוף התיבה, כמו וְנִשָּׁב, ורק מחמת שדרך שווא נח באות גרונית להתרחב לחטף, אמור היה החי"ת להתרחב לחטף פתח ולהנקד וְנִחָד, אך מחמת שאין חטף לפני שווא התרחב החטף לתנועה גמורה ונוקד וְנִסְחָד. ומשום כך הדלי"ת דגושה בדגש קל, כדינה אילו היה מנוקד וְנִחָד, שבא דגש קל אחר השווא נח. וכן הוא בתיבות: שְׁמַעְתָּ, נְדַעְתָּ (אבן עזרא כאן).

³ שדרך האות הקודמת לחטף, להנקד בניקוד החטף. ומכיון שהחי"ת מנוקדת בחטף קמץ קטן, הקמץ שבמ"ם ראוי להיות קמץ קטן.

⁴ יש שכתבו שכל קמץ קטן חייב לבוא אחריו שווא נח או דגש, וא"כ קמץ הבא לפני חטף קמץ הוא בהכרח קמץ גדול. וכך היא מסורת הספרדים שכל קמץ שאין אחריו שווא נח או דגש, הוא נהגה כקמץ גדול.

⁵ ולא יתכן כלל שיבוא כאן שווא נע, שהרי אין שווא נע בא לפני דגש. וכל הטעם שהתי"ו דגושה, משום שלפניה בשווא נח.

⁶ משום נסוג אחור. וענין זה מבואר בגליון פרשת שמות הערה י"ז.

⁷ ואע"פ ששווא הבא אחר הטעם הוא שווא נח, אפי' כשלפניו תנועה גדולה. כאשר הטעם נסוג אחור ממקומו, ובא אחריו שווא, השווא נשאר נע כדינו הרגיל אחר תנועה גדולה, שטעם שנסוג אחור אין כוחו כטעם לגבי זה, כיון שאינו מקום הטעם המקורי (מנחת שי בראשית י"ט ט', בשם ערוגת הבשם פ"ג ד"ה אמנם).

י"ח כ"ה: **מִכְלִי־יִשְׂרָאֵל** - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים מִכָּל יִשְׂרָאֵל.

י"ח כ"ו: **וְיִשְׁפּוּטוּ** - הטעם מלרע בטי"ת.

י"ט ה': **וְהִלִּיתָם** - הטעם מלעיל ביו"ד.

י"ט י': **וְקִדְשְׁתֶּם הַיּוֹם וּמָחָר** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים וְקִדְשְׁתֶּם הַיּוֹם וּמָחָר.

י"ט י"ג: **לֹא־תָנֹעַ** - הגימ"ל דגושה, והוא לשון נגיעה. והקורא תיגע בגימ"ל רפה משנה משמעות ללשון יגיעה¹.

י"ט י"ט: **הוֹלֵךְ וְחֹזֵק מְאֹד** - יש להקפיד לנגן את הטעמים כראוי, ולא להטעים הוֹלֵךְ וְחֹזֵק מְאֹד.

י"ט כ"ד: **לֶךְ־יָד** - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים לֶךְ־יָד.

כ' ה': **תַּעֲבֹדֶם** - יש אומרים שהתי"ו בקמץ קטן², וי"א שהתי"ו בקמץ גדול³.

כִּי אֶנְכִּי - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי, ולא להשמיט את המונח ולהטעים כִּי־אֶנְכִּי במקף.

כ' ז': **אֶת־שְׁמִי־אֶל־לְהִיָּה** - יש להקפיד לנגן את הטעמים במקומם הנכון, ולא להטעים אֶת־שְׁמִי־אֶל־לְהִיָּה.

כ' י"א: **וְאֶת־כְּלִי־אֲשֶׁר־בָּם** - יש להקפיד לנגן את הטעם כראוי במקף, ולא להשמיט את המקף ולהטעים וְאֶת־כָּל אֲשֶׁר־בָּם.

כ' ט"ז: **כִּנְיָנוֹת** - יש להקפיד להפריד בין הדבקים, שלא ישמע כאומר פְּנִימוֹת ויובן שקורא פֶּן אֲמוֹת.

כ' כ': **אֱלֹהֵי** - הטעם מלעיל בלמ"ד⁴. ובהמשך הפסוק: **וְאֱלֹהֵי**, הטעם מלרע בה"א.

כ' כ"ב: **וְתַחֲלִלָּהּ** - הלמ"ד בשווא נע. ואע"פ שיש ספרים המנקדים וְתַחֲלִלָּהּ בחטף פתח, אין להגותו כפתח, אלא כשווא נע פשוט⁵.

כ' כ"ג: **בְּמַעֲלָת** - הבי"ת רפה⁶.

¹ כבמשלי כ"ג ד': אֵל תִּיגַע לְהַעֲשִׁיר מִכִּינֶתֶד תִּזְדָּל.

² משום שהעי"ן במקורה היתה אמורה להנקד בשווא נח (תַּעֲבֹדֶם, כמו תַּשְׁמְרֶם, תִּרְדָּפֶם), ומחמת שדרך שווא נח באות גרונית להתרחב לחטף, אמור היה העי"ן להתרחב לחטף קמץ ולהנקד תַּעֲבֹדֶם, וכיון שדרך האות שלפני החטף להנקד בתנועת החטף, לכן נוקדה התי"ו בקמץ בדומה לעי"ן שמנוקדת בחטף קמץ קטן ואמור היה להנקד תַּעֲבֹדֶם, אך מחמת שאין חטף לפני שווא, לכן התרחב החטף שבעי"ן לתנועה גמורה ונוקד תַּעֲבֹדֶם. ומכיון שהטעם שהתי"ו מנוקדת בקמץ הוא משום שדרכה להנקד בתנועת החטף שאחריה, מסתבר שנוקדה התי"ו בקמץ קטן בדומה לעי"ן שהיתה חטף קמץ קטן במקור.

³ יש שכתבו שכל קמץ קטן חייב לבוא אחריו שווא נח או דגש, וכאן שאין אחרי הקמץ שווא או דגש הוא בהכרח קמץ גדול. וכך היא מסורת הספרדים שכל קמץ שאין אחריו שווא נח או דגש, הוא נהגה כקמץ גדול.

⁴ כמבואר בארוכה במאמר החטפים שחטף פתח זה הוא ניקוד מושאל הבא לסמן על שווא נע, ואינו חטף פתח ממש.

⁵ ענין זה מבואר בגליון פרשת שמות הערה ג'.

